

Monika Żytkowicz, Łukasz Janoska

Ewolucja dyscypliny wojskowej

Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii
Obrony Narodowej nr 2(10), 234-251

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

AUTORZY

mgr Monika Żytkowicz

monika_zytkowicz@wp.pl

mgr Łukasz Janoska

lukasz.janoska@gmail.com

EWOLUCJA DYSCYPLINY WOJSKOWEJ

In summa, ponieważ na postuszeństwie wszystko należy, bo gdzie postuszeństwa nie masz, tam już ani rządu, ani nic dobrego nie masz, a z nierządym wojskiem nikt nic dobrego nie sprawi. A tak, aby się rycerstwo, gdyż ta rzecz na potliwości należy, postuszenie zachowali przodkiem przeciw hetmańskiemu rozkazaniu, potym przeciw rotmistrzom swym, albowiem lepiej, że się za dobrym sposobem dostługują tci, dobrej sławy, łaski pańskiej, a za tym i na dobrym mieniu wystugi, niżli za niepostuszeństwem karania a lekkości¹.

Hetman wielki koronny Jan Tarnowski

Fundamentalnym elementem systemu bezpieczeństwa i obronności państwa są siły zbrojne. Wynika to m.in. z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, służą one bowiem *ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic*². Ważnym elementem zarówno w procesie dowodzenia, jak i kierowania siłami zbrojnymi, jest utrzymanie na odpowiednim poziomie dyscypliny wojskowej. Czynnikiem ten wpływa znacząco na morale wojsk, siłę bojową i wykonywane przez nich zadania. Bez dyscypliny nie istniałoby wojsko i niemożliwe byłoby wygrywanie wojen. Co dawałby znakomity plan działania na polu walki lub świetne wyszkolenie pododdziałów, gdyby żołnierze w chwili zagrożenia odmówili wykonania kluczowego rozkazu? Równie istotne jest, że dyscyplina określa zdolność bojową sił zbrojnych.

Istotę problemu niejednokrotnie wskazywali zarówno teoretycy, jak i praktycy wojskowi. Problematyka dyscypliny wojskowej ma współcześnie niebywałe znaczenie. Przepisy oraz dokumenty wojskowe określają system motywowania do wzorowego pełnienia służby oraz metody karania i dyscyplinowania. Są oparte na formach i metodach prewencji i profilaktyki, w tym również przepisów prawa dotyczących warunków i trybów wyróż-

¹ J. Tarnowski, *Consilium rationis bellicae*, nakł. Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, Kraków 1858, s. 33.

² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. z 1997 r., Nr 78 poz. 483).

nień oraz zasad ponoszenia odpowiedzialności przez żołnierzy³. W rzeczywistości ciężko jest jednak zdefiniować pojęcie dyscypliny wojskowej. Z całą pewnością jest to istotna i nierozzerwalna część służby wojskowej, której żołnierz uczony jest od początku służby. Głównym celem dyscypliny wojskowej jest całkowita podległość rozkazom przełożonego, często w chwili stresu lub zagrożenia życia własnego i kolegów, a także podporządkowanie się określonym przepisom znajdującym się w regulaminach oraz innych przepisach wojskowych.

Dyscyplina wojskowa opiera się przede wszystkim na rozumieniu istoty oraz potrzeby obrony Ojczyzny, czemu służy podporządkowanie się prawu, zasadom, rozkazom i poleceniom przełożonych. Samo słowo dyscyplina oznacza podporządkowanie przepisom, zasadom, regułom postępowania, obowiązującym w danej społeczności, instytucji; karność, rygor⁴.

Według aktualnie obowiązującej ustawy z dnia 9 października 2009 roku o dyscyplinie wojskowej jest to przestrzeganie przez żołnierza przepisów prawa dotyczących służby wojskowej i innych przepisów prawa przewidujących odpowiedzialność dyscyplinarną na zasadach i w trybie określonych w ustawie oraz wykonywanie rozkazów i decyzji wydanych w sprawach służbowych⁵.

Dyscyplina wojskowa przejawia się w postawach indywidualnych, co jest wynikiem stosunku do nałożonych powinności, jak i w zachowaniach zbiorowych żołnierzy, wpływających na stopień integracji struktur wojskowych, spójność i współdziałanie w realizacji zadań służbowych. W wojsku obowiązuje system utrzymania karnych i zdyscyplinowanych postaw żołnierzy, w tym określony przepisami prawa sposób ponoszenia przez żołnierzy odpowiedzialności za naruszanie tych norm i zasad.

Problem dyscypliny wojskowej na przestrzeni dziejów jest nad wyraz złożony. Jej blaski i cienie występują od tysiącleci we wszystkich armiach. Zmieniły się przecież nie tylko organizacja wojska i jego skład, ale także sami żołnierze, ich więź ze społeczeństwem i odwrotnie, stosunek do rozkazodawców, stawianych zadań i możliwości ich realizacji, do broni i sprzętu oraz stosunek do składania ofiary najwyższej – oddania życia na polu walki.

Geneza dyscypliny wojskowej wiąże się nierozzerwalnie z początkami organizacji wojskowej, która mogła istnieć tylko dzięki karności wojsk i subordynacji. Prawo wymuszania posłuszeństwa rozkazowi i egzekwo-

³ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2012, s. 187.

⁴ B. Dunaj, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996, s. 214.

⁵ *Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej* (Dz. U. z 2009 r. Nr 190, poz. 1474 z późn. zm.).

wania dyscypliny wojskowej jest atrybutem każdej władzy, niezależnie od jej charakteru, formy i typu państwa.

Podstawą siły zbrojnej za czasów Mieszka I i Bolesława Chrobrego była drużyna książęca, zaś utrzymanie karność w jej szeregach było wyłączną domeną władcy. Znane okrucieństwo Piastów i ugruntowany autorytet tej dynastii legły u podstaw zapewnienia wysokiej karność w drużynie. Bez większego błędu można przyjąć pogląd, że za panowania Piastów porządek wojskowy, karność i zdolność bojowa wojska zabezpieczona była odstrasżającymi karami. Znane jest stosowanie kar cielesnych i kar śmierci, przede wszystkim za zdradę i szpiegostwo.

Stanowienie prawa w Polsce rozpoczęło się na dobre dopiero w drugiej połowie XIV wieku. Obowiązujące na ziemiach polskich prawo zwyczajowe ulegało ewolucji. W statutach Kazimierza Wielkiego znalazły się również artykuły poświęcone dyscyplinie wojskowej. Ograniczały się jednak niemal tylko do wskazania obowiązku jej przestrzegania. Przepisy nie określały ponadto pojęcia „dyscyplina wojskowa” ani zasad i zakresu odpowiedzialności dyscyplinarnej. Niemniej jednak za naruszenie dyscypliny wojskowej przewidywano surowe sankcje karne, z karą śmierci włącznie⁶.

W 1534 Zygmunt I wydał *Artykuły wojenne dla Litwy*, niezmiernie ważny akt normatywny. To w tym źródle pojawiła się po raz pierwszy prawna konstrukcja rozkazu i określenie przestępstwa przeciw rozkazowi. W *Artykułach...* co drugie przestępstwo było zagrożone karą śmierci. Takim wymiarem kary zagrożone były m.in. przestępstwo pobudzania przeciw hetmanowi, bunt przeciw hetmanowi, nieposłuszeństwo hetmanowi, wywoływanie paniki czy dezercja. Uwagę zwraca wprowadzenie prawno-karnej ochrony urzędu hetmana jako najwyższego po królu dowódcy wojskowego⁷.

Najczęściej spotykaną karą w wojskowym prawie karnym do połowy XVII wieku była jak można przypuszczać kara śmierci. Tą karą zagrożone były przede wszystkim bunt i rokosze. Pojęcie buntu było wówczas bardzo pojemne, gdyż rozumiano go jako każdy czynny lub bierny opór władzy przełożonego lub starszego, przeciwstawianie się jego woli, szerzenie niezadowolonia, wywoływanie zamieszek, uczestnictwo w nich lub w ruchach oraz nieposłuszeństwo rozkazowi.

Śmierć groziła bezwzględnie za przestępstwa mające podstawowe znaczenie dla porządku wojskowego w obozach, targnięcie się na wartę, dopuszczenie się gwałtu na terenie obozu wojskowego, zatrzymywanie listów do hetmana, czy domaganie się alkoholu przy użyciu gwałtu. Kara

⁶ Szerzej: S. Roman, *Geneza statutów Kazimierza Wielkiego. Studium źródłoznawcze*, Kraków 1961, s. 190-197.

⁷ Szerzej: L. Kania, *Przegląd i charakterystyka źródeł wojskowego prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych (do 1795 r.): rys prawno-historyczny*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, 2005, s. 34-35.

śmierci groziła również za typowe przestępstwa wojskowe, takie jak: uchylanie się od walki, ucieczka z pola bitwy, dokonanie samowolnej zmiany w szyku, rozpoczęcie bitwy wbrew rozkazowi i samowolne wyprawy po żywność. Uciekającego z pola bitwy mógł bezkarnie pozbawić życia każdy żołnierz. Najbliżej rodzajowo do kary śmierci była kara wyjęcia spod prawa. Wyjęty z pod prawa po publicznym zakomunikowaniu wyroku mógł być bezkarnie pozbawiony życia przez kogokolwiek⁸.

Kolejny krok w dziedzinie porządkowania prawa wojskowego w XVIII w. stanowiła decyzja sejmu z 1776 r. Prace nad zreformowaniem prawa wznowiono dopiero w trakcie obrad sejmu w latach 1773-1775. Ich efektem było ogłoszenie konstytucji Karność wojskowa oraz Procederu prawnego wojskowego i Artykułów wojskowych. Przewidywały m.in. surowe kary nawet za błahе przewinienia. Artykuły były więc obliczone na bezwzględne egzekwowanie dyscypliny wojskowej. Ograniczono stosowanie kary śmierci, zmieniając ją na karę dożywotniego pozbawienia wolności połączonego z pracą przymusową. Przeważały jednak kary polegające na biciu żołnierzy. Była to dyscyplina, którą wielokrotnie potępiali działacze polskiego Oświecenia. W szeregach wojska pełnił służbę różnoraki element, którego utrzymanie w ryzach wymagało często znacznej surowości, jednak w wielu przypadkach przesadzano⁹.

W okresie insurekcji kościuszkowskiej świadomość narodowa była jeszcze słabo rozwinięta. Trudności w wyposażeniu wojska, brak koszul, butów, płaszczy i namiotów powodowały duże zniechęcenie w wojsku oraz osłabiały morale, a tym samym dyscyplinę. Oddziały liniowe w okresie powstania kościuszkowskiego były na ogół zdyscyplinowane. Problemy z dyscypliną mieli najczęściej świeżo przybyli do oddziałów rekruci. Gorzej przedstawiało się to w milicji i formacjach nieregularnych, a zwłaszcza w pospolitym ruszeniu. Przepisy dyscyplinarne w tym okresie zostały złagodzone, lecz wymagano od żołnierzy dużej karności. W czasie insurekcji kościuszkowskiej udało się wcielić wiele z idei szkoły humanitarnej. Do żołnierzy odnoszono się jak do obywateli – obrońców Ojczyzny. Wpajano im poczucie patriotyzmu i wolę zwycięstwa. Za waleczność nagradzano awansami, zegarkami, tabakierkami¹⁰.

Kształtowanie dyscypliny wyłącznie przy wykorzystaniu prawa oraz obwarowanie jej surowymi i bezwzględnymi sankcjami prawnymi okazało się niewystarczające. Przymus okazywał się wystarczający jedynie na bardzo krótko, lecz na dłuższy okres rzadko odgrywał pozytywną rolę, a wręcz

⁸ Szerzej: L. Kania, *Przegląd...*, wyd. cyt., s. 45-50.

⁹ *Proceder prawny wojskowy*, Warszawa 1775, s. 160-172.

¹⁰ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt. s. 39-41.

odwrotnie – często prowadził do demoralizacji¹¹. Tak właśnie było okresie od XVI-XVIII wieku w Polsce. Była to jednak prawidłowość historyczna skoro oparcie dyscypliny wojskowej również na elemencie etycznym stało się niemożliwe wobec sytuacji społeczno-politycznej, ogólnego chaosu gospodarczego, upadku kultury i etyki. W tej sytuacji formalno-prawne poczynania i sam przepisy prawne nie mogły być skuteczne.

Po utracie niepodległości przez Polskę, w zorganizowanych przez gen. Jana Henryka Dąbrowskiego Legionach Polskich we Włoszech praktykę dyscyplinarną cechowała łagodność. Wpływ na to miał fakt, że była to formacja ochotnicza, w dużej mierze składająca się z żołnierzy powstania kościuszkowskiego 1794 r. Najwyższa karność wojsk była wówczas, gdy perspektywa wkroczenia do kraju i walka o jego wyzwolenie stawały się coraz bliższe. Trudno jednak było utrzymać dyscyplinę w okresie pokojowym na obcej ziemi. W Legionach dążność do wyzwolenia kraju i honor żołnierski stały na pierwszym miejscu¹².

Po utracie niepodległości przez Polskę we wszystkich powstających polskich formacjach zbrojnych wprowadzono wojskowe przepisy dyscyplinarne. Początkowo korzystano z przedrozbiorowego *Procederu prawnego* z 1775 r. Później starano się modyfikować w zależności od panujących warunków i możliwości przetłumaczone normy prawne stosowane przez armie, w których składzie działały polskie formacje, a więc francuskie, rosyjskie, austro-węgierskie czy niemieckie. Doświadczenia z tej dziedziny wykorzystano potem przy kodyfikacji wojskowych przepisów dyscyplinarnych w niepodległym kraju.

Po odzyskaniu niepodległości w listopadzie 1918 roku przez Polskę odradzające się Wojsko Polskie składało się z różnych formacji, które posługiwały się odrębnymi przepisami dyscyplinarnymi i sądowymi. Organizująca się armia wykorzystywała przede wszystkim ochotnicze formacje niepodległościowe z czasów I wojny światowej. Najważniejszym problemem dla powstającej polskiej służby sprawiedliwości było szybkie uporanie się z brakiem jednolitości i spójności prawa. 7 grudnia 1918 roku Naczelný Wódz Józef Piłsudski w rozkazie do wojsk zapowiedział kierunki zmian w nowych przepisach wojskowych zarówno dyscyplinarnych, jak i karnych. W rozkazie tym domagał się obiektywnego traktowania żołnierzy przez oficerów, wykluczał on użycie kary fizycznej oraz pogardliwe traktowanie żołnierza, gdyż godność człowieka i obywatela ma być uszanowana całkowicie¹³.

¹¹ J. Muszyński, *Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim przedrozbiorowym ustawodawstwie wojskowym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1961, nr 4, s. 547.

¹² Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt., s. 45-47.

¹³ *Dziennik Rozkazów Wojskowych* 1918, 19 grudnia, nr 12, poz. 314, s. 179-180.

Prawie równocześnie zostały zatwierdzone tymczasowo *Dyscyplinarne przepisy karne dla Armii Polskiej*. Ponieważ sprawa unormowania i ujednoczenia przepisów dyscyplinarnych nie cierpiała zwłoki, przyjęcie niemieckich regulaminów dyscyplinarnych było najlepszym rozwiązaniem w tym czasie. Przed prowadzeniem go do użytku w odrodzonym Wojsku Polskim dokonano jednak pewnych zmian. W tym samym czasie dekretem Naczelnego Wodza z 16 grudnia 1918 roku został wprowadzony do użytku w wojsku *Statut oficerskich sądów honorowych w Wojsku Polskim*. Oficerskie sądy honorowe zostały utworzone dla ochrony godności i honoru stanu oficerskiego. Jurysdykcji podlegali oficerowie wszystkich stopni w służbie czynnej, oficerowie rezerwowi i zdymisjonowani¹⁴. Statut obowiązywał w Wojsku Polskim zarówno w czasie pokoju, jak i wojny. Oficerskie sądy honorowe zostały uprawnione do orzekania kar, takich jak: nagany, surowe nagany i ostrzeżenia oraz wykluczenie z korpusu oficerskiego, co skutkowało pozbawieniem prawa do noszeni munduru i prawa powrotu do wojska do końca życia¹⁵. Ponieważ podstawą tworzenia wojska był zaciąg ochotników, już na początku w wielu oddziałach wojskowych powstało rozluźnienie dyscypliny, brak obowiązkowości, niewłaściwe obchodzenie się z ludnością cywilną oraz ekscesy poza służbą¹⁶. Wprowadzenie ogólnego poboru jeszcze bardziej pogłębiło proces obniżania poziomu karności wojsk. Powstała potrzeba wprowadzenia szybkich rozwiązań ustawowych w tym względzie. W 1920 roku wprowadzono bardziej precyzyjne *Przepisy dyscyplinarne dla wojska*.

Zmiany rodzajów kar były śmiałe i dość nowoczesne, co świadczy o dalekowzroczności osób tworzących przepisy dyscyplinarne. Mimo wybuchu II wojny światowej oraz fundamentalnych przemian politycznych i ideologicznych w kraju, z niewielkimi zmianami, dotrwały one praktycznie do końca XX wieku. Pomimo wprowadzenia nowych przepisów dyscyplinarnych stosowano niezgodne z prawem sposoby karania szeregowców za drobne błędy czy uchybienia. Były to np. bieganie w najgłębszym błocie, bicie pięścią czy szpicrutą¹⁷.

Po zakończeniu wojny z Rosją Radziecką, w 1923 roku przystąpiono do prac nad nowymi projektami przepisów. Dwa lata później Prezydent RP Stanisław Wojciechowski podpisał rozporządzenie w sprawie wojskowych przepisów dyscyplinarnych. Według nowych regulacji kary podzielono na porządkowe, aresztu i degradacji. Przed wprowadzeniem w życie nowych przepisów dyscyplinarnych minister spraw wojskowych gen. Władysław

¹⁴ B. Wilkowicz, *Sądy honorowe w Wojsku Polskim II Rzeczypospolitej*, „WPP”, s. 41.

¹⁵ *Statut oficerskich sądów honorowych w Wojsku Polskim*, „Dziennik Rozkazów Wojskowych” 1919, 17 czerwca, nr 67, poz. 2155, s. 1493-1501.

¹⁶ H. Mościcki, *Dziesięciolecie odrodzenia Polskiej Siły Zbrojnej 1918-1928*, Warszawa 1928, s. 172.

¹⁷ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt., s. 86-88.

Sikorski zwracał dowódcom uwagę na stan dyscypliny, a także na wypadki szykanowania rekrutów i szeregowców mniejszości narodowych¹⁸. W 1927 roku prezydent Ignacy Mościcki podpisał rozporządzenie w sprawie statutu oficerskich sądów honorowych. Oficerskim sądom honorowym podlegali wszyscy oficerowie zawodowi w stanie czynnym, w stanie nieczynnym i w stanie spoczynku, a także oficerowie rezerwy i pospolitego ruszenia oraz oficerowie kontraktowi. Nie podlegały mu tylko osoby, które utraciły stopień oficerski. Rozpatrywano głównie przypadki oficerów uwikłanych w sprawy honorowe, takie jak: niepłacenie długów, nadużywanie alkoholu, tchórzostwo czy fałszowanie dokumentów. Sądy te miały autorytet i prestiż wśród kadry¹⁹. Odgrywały pozytywną rolę, wywierając wpływa na kształtowanie postaw kadry oficerskiej. W okresie międzywojennym sprawy wyróżnień nie były regulowane przepisami. Nie znaczy to jednak, że przełożeni nie stosowali tej formy oddziaływania wychowawczego. W rozkazach dowódców spotykane były takie wyróżnienia jak: pochwały, urlopy, nagrody pieniężne i rzeczowe, mianowanie na wyższy stopień wojskowy, odznaczenia czy wyróżnienie bronią białą. Utrzymanie wysokiego poziomu morale i dyscypliny nie było łatwe mimo dużych starań ze strony dowódców. Z dostępnych danych wynika, że najliczniejszą grupą przestępstw były wykroczenia i przewinienia. Wśród nich można wyróżnić m.in. nieprzepisowe umundurowanie, brak przepustek do przebywania poza koszarami, nieodpowiednie lub nieprzepisowe oddawanie honorów, czy też przebywanie w stanie nietrzeźwości poza służbą. Ogólny stan dyscypliny wojskowej był oceniany jako wysoki, a przypadki niesubordynacji, nieuniknione w takich warunkach, w ogólnej liczbie wojska stanowiły znikomy procent²⁰.

Rok 1939 zaznaczył się wzmocnionymi przygotowaniem Rzeczypospolitej do wojny, a także intensywnymi pracami nad nowelizacją przepisów o dyscyplinie, zakończonymi przed wybuchem II wojny światowej. Nowe przepisy nie zdążyły jednak wejść w życie, dlatego też w trakcie działań wojennych obowiązywało rozporządzenie Prezydenta RP z 1925 roku²¹. Społeczeństwo polskie manifestowało wolę obrony kraju przed agresją niemiecką. Patriotyzm, poświęcenie i bohaterstwo przejawiali także żołnierze. Przypadki samowolnego opuszczania przez żołnierzy jednostek wojskowych lub miejsc służby przed wybuchem II wojny światowej wynikały głównie z niedociągnięć organizacyjnych związanych z niejawną mobilizacją oraz z powodu wrogiego nastawienia mniejszości niemieckiej. Trudne było utrzymanie dyscypliny i karność wśród rezerwistów powołanych jesz-

¹⁸ CAW, I.313.11.70, Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych z 3 lutego 1925.

¹⁹ F. Kusiak, *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1922, s. 254-257.

²⁰ J. Nazarewicz, *Działalność sądów wojennych w wojnie obronnej Polski 1939 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1979, nr 1, s. 135.

²¹ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 sierpnia 1925 r. w sprawie wojskowych przepisów dyscyplinarnych*, DzURP 1925, nr 91, poz. 638, s. 1388-1398.

cze w marcu 1939 r. Powodem tego było nie otrzymywanie przez kilka miesięcy urlopów, przebywanie przez dłuższy czas w macierzystych jednostkach, a szczególnie niedostateczne zaopatrzenie finansowe rodzin powołanych do wojska żołnierzy. Po wybuchu wojny na obniżenie poziomu dyscypliny i morale żołnierzy wpłynęła krytyczna sytuacja armii polskiej. Mimo bohaterstwa żołnierzy bitwa graniczna została przegrana, a oddziały polskie poniosły poważne straty w zabitych, rannych i jeńcach. Gubili się nie tylko poszczególni żołnierze, lecz także całe pododdziały często w wyniku przemęczenia, nagłych zmian sytuacji i upadku dyscypliny. Od rozproszonych i zabłąkanych żołnierzy pragnących nadal walczyć trudno było odróżnić dezertersów i maruderów, którzy nie zamierzali już wrócić pod rozkazy przełożonych. Mimo takiej sytuacji przeważająca większość żołnierzy i oddziałów, w których oficerowie dawali przykład odwagi i męstwa, wykazywała cechy najwyższej obowiązkowości²². Jednak należy zwrócić uwagę, że część dowódców i oficerów nie stanęła na wysokości zadania, co miało istotny wpływ na poziom dyscypliny i morale podwładnych. Niektórzy dowódcy byli słabo przygotowani do dowodzenia podległymi oddziałami, inni nie wytrzymywali napięcia psychicznego. Dlatego też zdarzały się przypadki samowolnego opuszczania jednostek przez przełożonych w sytuacjach zagrożenia²³. Przypatrując się ogólnemu obrazowi dyscypliny, należy zauważyć, że była ona różna w poszczególnych jednostkach i równocześnie ulegała zmianom w trakcie kampanii. Jej stan pogorszył się w związku z tym, że polskie oddziały praktycznie od pierwszych dni wojny znalazły się w odwrocie na całym froncie. Mobilizująco natomiast wpływały rozkazy przejścia z odwrotu do ataku.

Po przegranych walkach w wrześniu 1939 r. rozpoczęto odbudowę Wojska Polskiego na obczyźnie we Francji. W formujących się oddziałach znalazły się dwie grupy Polaków. Pierwsza to ci z Francji, z uczuciem żalu, pretensji i brakiem zaufania do fachowości swoich przyszłych dowódców przybywających z Polski. Drugą grupą byli ci z Polski, przygnębieni klęską, brakiem wiary i niepewności jak się ustosunkuje masa emigracyjnych żołnierzy. Integracja tych dwóch grup społecznych nie była łatwym zadaniem, tym bardziej, że obserwowana nieudolność i tchórzostwo niektórych oficerów poważnie obniżyły autorytet przełożonego. W związku z zaistniałymi problemami gen. dyw. Władysław Sikorski wydał, w 1940 r. *Wytyczne wychowania dla Armii Polskiej we Francji*, w których przed oficerami i podoficerami stawiał zadanie odbudowy autorytetu opartego na pełnym zaufaniu żołnierzy. Warunkiem powodzenia miał być przykład osobisty, nieustanne obcowanie z podwładnymi, troska i dbałość o nich, sprawiedliwe i wyrozu-

²² B. Cereniewicz, *Wrześniowe dni*, Warszawa 1969, s. 163.

²³ J. Nazarewicz, *Wojskowa...*, wyd. cyt., s. 95-96.

miałe taktownie i indywidualne podejście do każdego żołnierza. Tzw. świadoma dyscyplina miała się opierać na trwałych podstawach moralnych²⁴.

Kampania wrześniowa w 1939 r. i kampania francuska w 1940 r. doprowadziły do napływu ewakuowanych żołnierzy polskich do Wielkiej Brytanii. Pobyt w nowym miejscu odbił się negatywnie na postawach i nastrojach żołnierzy. Wśród szeregowców występowała wyraźna niechęć i brak zaufania do korpusu oficerskiego. Również wielu młodych oficerów okazywało arogancję i brak dyscypliny w stosunku do starszych oficerów. Przyczyną konfliktów z prawem często były charakterystyczny zbyt swobodny tryb życia i nadużywanie rozrywek. W 1941 roku powstała 1 Samodzielna Brygada Spadochronowa. Ze względu na duże braki szeregowych i podoficerów we wszystkich jednostkach i rodzajach wojsk dowódcy przekazywali zazwyczaj do tej brygady żołnierzy niezdyscyplinowanych, a czasem wielokrotnie karanych. Dowódca brygady zapewniał o zapomnieniu wcześniejszych przewinień w zamian za wzorową służbę, czego dowiodła późniejsza praktyka. Od początku w tej brygadzie panowała odmienna atmosfera, a świadoma i dobrowolna dyscyplina miała wynikać z wzajemnego zaufania przełożonego i podwładnego. Mimo postępowych poglądów na dyscyplinę w jednostkach brygady zdarzały się przypadki wykroczeń i naruszania porządku wojskowego. Należy zwrócić uwagę, że w 1943 r. Prezydent RP podpisał dekret regulujący sprawy przepisów dyscyplinarnych dla kobiet służących w Pomocniczej Służbie Wojskowej, który był pierwszym tego rodzaju dokumentem odnoszącym się do działalności kobiet²⁵.

W tym samym czasie, gdy we Francji tworzonego nowy rząd polski, w kraju przystąpiono do organizowania walki podziemnej. Został utworzony Związek Walki Zbrojnej, którego celem było stworzenie ośrodków czynnego oporu narodowego oraz współdziałanie w odbudowie państwa na drodze walki orężnej. W kodeksie specjalnym zostały określone kary dyscyplinarne za niedbałe pełnienie służby np. za niepotrzebne gadulstwo i za nieprzestrzeganie zasad konspiracji. W 1941 r. Naczelny Wódz uznał ZWZ za główną część Sił Zbrojnych RP, a członkowie tego związku uzyskali prawa żołnierzy do czynnej służby wojskowej. Związek ten 1942 roku został przemianowany w Armię Krajową. W ZWZ-AK przywiązywano dużą wagę do dyscypliny wojskowej. To zagadnienie było realizowane w znacznie trudniejszych, konspiracyjnych warunkach w kraju, gdzie wielką wagę przywiązywano do utrzymania wysokiego morale konspiracyjnego. Nadawało to subordynacji i karności żołnierzy oddziałów ZWZ-AK swoisty charakter, nieco odmienny niż w pozostałych jednostkach polskich. Konspiracyjne wojsko miało pielęgnować pojęcie honoru oraz świecić przykładem

²⁴ W. Biegański, *Zaczęło się w Coetquidan*, Warszawa 1977, s. 95.

²⁵ *Dekret Prezydenta RP z dnia 27 października 1943 r. o przepisach dyscyplinarnych dla kobiet pełniących Pomocniczą Służbę Wojskową*, DzURP 1943, 4 listopada, poz. 33, s. 109-110.

bezinteresowności i podporządkowania całkowitego interesom służby. Przeniesienie w stan zawieszenia mogło być spowodowane m.in. załamaniem nerwowym, uchyleniem się od zadań, zaniedbywaniem obowiązków, a także naruszeniem zakazu nadużywania alkoholu, czego skutkiem mogło być niedochowaniem tajemnicy wojskowej.

W formujących się jednostkach Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR wprowadzono surową dyscyplinę, nie zawsze zgodną z przepisami regulaminowymi. Z powodu braku aresztów powszechnie stosowano karę stójki pod karabinem, aż do omdlenia, a także w przypadku dłuższych samowolnych oddaleń czy drobnych kradzieży stosowano surowe kary, z karą śmierci włącznie²⁶. Ośrodki szkoleniowe z różnych przyczyn nie były w stanie utrzymać odpowiedniego stanu dyscypliny wojskowej. Jednocześnie, aby utrzymać odpowiedni poziom dyscypliny w pododdziałach stosowano dryl wojskowy graniczący ze znęcaniem się oficerów i podoficerów nad podwładnymi.

W polskich formacjach wojskowych utworzonych w ZSRR po 1943 r. oraz w Wojsku Polskim w kraju bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej w praktyce dyscyplinarnej stosowano wiele różnorodnych przepisów dyscyplinarnych. Niektóre przepisy wydane przez organy dowódcze obowiązywały przez pewien czas po zakończeniu wojny, np. statuty sądów honorowych i koleżeńskich sądów żołnierskich.

Utworzenie jednolitego Wojska Polskiego i jego Naczelnego Dowództwa przyczyniło się do podjęcia prac nad nowymi przepisami dyscyplinarnymi. Nowe dokumenty zawierały obok zadań dyscypliny wojskowej także obowiązki i powinności żołnierza polskiego. Zastosowano niespotykane do tej pory rozwiązanie. Odpowiedzialność za stan dyscypliny rozłożono na dwie osoby: na przełożonego dyscyplinarnego i jego zastępcę do spraw polityczno-wychowawczych. Ponadto rozszerzono zakres władzy dyscyplinarnej, polegający dotychczas na wymierzaniu kar, o udzielanie pochwał i nagród. Każdy przełożony miał prawo, w przypadku oporu lub złośliwego naruszania dyscypliny, użycia siły, a także w wyjątkowych sytuacjach użycia broni. System kar został szeroko rozbudowany, z uwzględnieniem stopniowej gradacji zależnej od znaczenia danej kary. Kary pozbawienia wolności zostały zredukowane do aresztu domowego, zwykłego i ścisłego. Przywrócono karę robót i prac poza kolejnością. W czasie służby w oddziale karnym niezdegradowani byli zrównani z szeregowcami. Został wprowadzony zakaz wymierzania kary w obecności podwładnych karanego. Miało to ważne znaczenie z punktu widzenia dyscypliny i zachowania autorytetu przełożonego. Oficerowie w czynnej służbie wojskowej ponoszą odpowiedzialność przed oficerskimi sądami honorowymi za czyny, które naruszają honor i godność oficerską, zasady uczciwości i przyzwoitości. Po 1963

²⁶ S. Strumph-Wojtkiewicz, *Wbrew rozkazowi*, Warszawa 1968, s. 212.

przed oficerskim sądami honorowymi stawali również podoficerowie w zawodowej służbie wojskowej²⁷.

Ważnym czynnikiem w praktyce dyscyplinarnej obok karania stało się udzielanie pochwał i nagród. Najczęściej stosowano pochwały, udzielanie urlopu poza kolejnością, darowanie kary dyscyplinarnej, obdarowanie upominkami lub nagrodami pieniężnymi, nadania odznaczenia lub awansowanie o jeden stopień. Wszystkie działania mające na celu umacnianie dyscypliny, połączone ze stopniową poprawą warunków socjalo-bytowych żołnierzy i stopniowym zwiększaniem nakładów finansowych na rozwój sił zbrojnych, spowodowały, że na początku lat 50. XX wieku dyscyplina w wojsku przestała stanowić istotny problem²⁸.

Po zapoczątkowaniu budowy tzw. systemu socjalistycznego przystąpiono do rozbudowy sił zbrojnych, znacznie zwiększając stan liczebny jednostek. Uznano wówczas, że obowiązujące przepisy dyscyplinarne są przestarzałe, zbyt obszerne i nie nadążają za zmianami dokonującymi się w państwie i w wojsku. W związku z tym przystąpiono do opracowania nowych norm dyscyplinarnych. 18 stycznia 1951 r. została uchwalona przez Sejm *Ustawa o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszanie honoru i godności żołnierskiej*. Po raz pierwszy w przepisach rangi ustawy zawarto definicję dyscypliny wojskowej, stanowiąc, że *jest to ścisłe przestrzeganie przez wszystkich żołnierzy porządku i zasad określonych w przepisach prawa, w regulaminach lub innych przepisach wojskowych oraz w rozkazach przełożonych* (art.1).

W latach 1945-1989 wojskowe przepisy dyscyplinarne zmieniły się zaledwie dwukrotnie w 1951 i 1963 r., lecz nowelizowano je kilkakrotnie. Uchwalona 21 maja 1963 roku *Ustawa o dyscyplinie wojskowej oraz odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne oraz za naruszenia honoru i godności żołnierskiej przetrwała* aż do 1997 roku. Zmiany dokonywane w przepisach dyscyplinarnych miały na celu utrzymanie właściwych relacji między obowiązkami i odpowiedzialnością osób funkcyjnych a ich prawami i kompetencjami. Nowelizowane postanowienia stanowiły przesłanki do jakościowo wyższego poziomu służby wojskowej, dalszej jej humanizacji, przy jednoczesnym zwiększeniu dyscypliny żołnierzy i ich umiejętności współzycia w zespole. Na pierwsze miejsce wysunięto zasadę, że dobór środka dyscyplinarnego musi być zawsze oparty na obiektywnej, sprawiedliwej ocenie danego czynu i całokształtu zachowania się podwładnego oraz wynikać z przeświadczenia, że najskuteczniej zapewni osiągnięcie wychowawczego celu. Ważną racją było też przyjęcie reguły, że karanie dyscyplinarne jest środkiem ostatecznym, stosowanym dopiero,

²⁷ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt., s. 153-161.

²⁸ W. Jarno, *Stan dyscypliny w okręgach wojskowych w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej (1945-1949)*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2011, tom 12, s. 121.

gdy inne środki wychowawcze okazują się niewystarczające. Dużą rolę miały w tym odgrywać czynniki społecznego oddziaływania m.in. sądy honorowe i koleżeńskie²⁹.

W latach 90. ubiegłego wieku o ile w miarę wcześniej przyjęto założenia systemu obronnego państwa oraz doktrynę obronną RP, o tyle w ślad za tym nie dokonano szczegółowych uregulowań prawnych. Konstytucja RP została przyjęta dopiero w 1997 r., a ustawa o powszechnym obowiązku wojskowym i powinnościach obronnych nie została uchwalona przez parlament mimo projektów opracowanych przez Ministerstwo Obrony Narodowej. Problematykę dyscypliny normowały, oprócz posiadającą moc ustawową, uchwalone na przełomie 60 i 70 lat ubiegłego wieku kodeksy oraz jeszcze starsza (z 1963 r.) znowelizowana w 1991 r. ustawa o dyscyplinie wojskowej. Pierwsze akty wykonawcze do tej ustawy wydano dopiero po trzech latach od jej przyjęcia, faktycznie zaś zaczęły być wdrażane w 1995 r. Zatem znaczne, lecz niewystarczające zmiany w prawie wojskowym nie tworzyły rzeczywistego filaru dyscypliny. Dopiero pakiet aktów normatywnych zawierających nowe kodeksy prawa karnego i wykroczeń, ustawa o dyscyplinie wojskowej wraz z aktami wykonawczymi do niej, przyjęte w latach 1997-1999 stworzyły solidną podstawę prawną dyscypliny wojskowej.

Pierwszym etapem zmian była nowelizacja w 1991 r. Ustawy z 21 maja 1963 r. o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenia honoru i godności żołnierskiej. Usuwała z niej najbardziej rygorystyczne przepisy niezgodne z konwencjami międzynarodowymi, łącznie wprowadzono 52 poprawki do ustawy. Zmiany te nie zostały do końca wdrożone w życie m. in. z powodu opóźnionego wydania (1994) okrojonego z wymaganych przepisów Rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej w sprawie regulaminu dyscyplinarnego Sił Zbrojnych RP.

Dlatego w drugim etapie, 4 września 1997 r. wraz z reformą prawa karnego, dostosowanego do unormowań nowej Konstytucji RP, uchwalono nową Ustawę o dyscyplinie wojskowej, spełniającą międzynarodowe standardy prawne w zakresie praw człowieka i obywatela oraz zasad państwa prawa³⁰. Ustawa ta była sześciokrotnie nowelizowana, w tym gruntownie w 2001. Odmienne niż w poprzedniej ustawie o dyscyplinie była uregulowana kwestia obowiązków przełożonego. Nie nakładała ogólnego obowiązku utrzymania dyscypliny wśród podwładnych, lecz zobowiązała go do stworzenia przesłanek zapewniających jej przestrzeganie i warunków do wyróżniania, a także reagowania na zachowania naruszające dyscyplinę. Tym samym kładła nacisk na realne możliwości oddziaływania na postawy,

²⁹ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt., s. 180-184.

³⁰ Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o dyscyplinie wojskowej, DzU 2007, nr 176, poz. 1242.

pozostawiając na sprawcy odpowiedzialność dyscyplinarną. Znaczącą jakościowo zmianą było wprowadzenie rozróżnienia między uprawnieniami przełożonego i przełożonego dyscyplinarnego, a ponadto pozbawienie przełożonych dyscyplinarnych możliwości rozpatrywania dyscyplinarnego swoich zastępców i bezpośrednio podporządkowanych żołnierzy (z pewnymi wyjątkami). Jak wynika z praktyki stosowania przepisów tej ustawy, okazały się one jednak nazbyt biurokratyczne i uciążliwe w użyciu zarówno dla dowódców jak i podwładnych. Konieczne, więc było przeprowadzenie trzeciego etapu reformy przepisów dyscyplinarnych. Zasadniczymi uwarunkowaniami społeczno-prawnymi tej reformy były profesjonalizacja sił zbrojnych oraz zmiany w prawie karnym, wyłączające z jurysdykcji wojskowej odpowiedzialność żołnierzy za przestępstwa i wykroczenia niezwiązane ze służbą wojskową, innym żołnierzom czy obiektom wojskowym.

Jeśli chodzi o tendencje w karności żołnierzy należy zauważyć, że liczba wojskowych przestępstw wzrosła prawie trzykrotnie, przy czym w tym okresie stan ewidencyjny sił zbrojnych zmniejszył się o blisko 30%. Dominującą kategorię stanowiły samodzielne oddalenia się. Wskaźniki odnoszące się do przestępczości żołnierzy do 1998 roku ulegały niewielkim wahaniom. Gwałtowny wzrost został odnotowany dopiero w latach 1999-2000 oraz kilku pierwszych lat XXI wieku. Było to wynikiem nie tyle nowych przepisów dyscyplinarnych, co wielu wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań. Przyczynami było m.in. rozwarstwienie materialne społeczeństwa i spadek rangi pracy wychowawczej.

Obecny system motywowania żołnierzy uległ wielu zmianom. Wraz z upływem czasu doszło do ewolucji mentalności współczesnego społeczeństwa, zmian konstytucyjnych oraz reorganizacji wojska³¹. Obowiązek odbycia kilkuletniej a później kilkumiesięcznej zasadniczej służby wojskowej wynikał z ustawy o powszechnym obowiązku i obejmował większość mężczyzn po 19. roku życia. Jednak za notoryczne uchylanie się od służby wojskowej groziły wysokie kary, w tym według ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP kara pozbawienia wolności do lat dwóch³². Natomiast za niezgłoszenie się do odbywania czynnej służby według rozdziału kodeksu karnego dotyczącego przestępstw przeciwko obronności – do lat trzech³³. Często, w celu uniknięcia wojska, przedstawiano zaświadczenia umożliwiające odroczenie lub całkowite zwolnienie z obowiązku służby. Również w czasie pełnienia służby jednym z aspektów motywacyjnych były kary i nagany. Należały do nich m.in. upomnienie, nagana w rozkazie, za-

³¹ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt., s. 187.

³² *Ustawa o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 listopada 1967r.* (Dz.U. 1967 Nr 44 poz. 220 z późn. zm.).

³³ *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny* (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 z późn. zm.).

kaz opuszczania koszar czy bardziej stanowcze wymierzane za cięższe złamanie przepisów dyscyplinarnych – skierowanie do jednostki dyscyplinarnej lub degradacja³⁴. W skutek zmian ustrojowych zachodzących w państwie oraz dotyczących bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, a także doświadczeń w stosowaniu przepisów ustawy z dnia 4 września 1997 roku o dyscyplinie wojskowej, konieczne było przeprowadzenie reformy przepisów dyscyplinarnych.

W roku 2009 zostali powołani ostatni żołnierze z poboru Wojsko polskie z armii poborowej przeszło w roku 2010 na armię w pełni zawodową, w której każdy żołnierz pełnił służbę ochotniczo. Reformy pociągnęły za sobą szereg kolejnych zmian, również dotyczących problemów dyscypliny wojskowej. Za czasów armii z poboru, większość osób trafiała do wojska zazwyczaj z przymusu, a okres służby lat wraz z upływem czasu, trwał od kilku lat do kilku miesięcy. Po tym czasie kontakt z wojskiej praktycznie się kończył, ćwiczenia rezerw o ile były prowadzone to zazwyczaj w bardzo wąskim zakresie. Z przymusowego odbywania służby, wynikał szereg niesubordynacji i wykroczeń. Największą liczbę kar dyscyplinarnych odnotowano w roku 1999 – 9 411. Dla porównania, w roku 2008 była to zdecydowanie mniejsza liczba, 1 300³⁵. Różnego rodzaju niesubordynacje i wykroczenia, występowały w szczególności u żołnierzy niezawodowych.

Uzawodowienie armii wpłynęło na sposób postrzegania służby – już nie, jako obowiązku, ale jako zawodu. Wiąże się to z czynnikami wpływającymi na zdyscyplinowanie żołnierzy oraz zmiany kierunku popełnianych przestępstw i przewinień dyscyplinarnych. W odpowiedzi na przemiany, w dniu 9 października 2009 roku została uchwalona nowa ustawa o dyscyplinie wojskowej. Określa zasady wyróżniania żołnierzy i byłych żołnierzy oraz pododdziałów, oddziałów i instytucji wojskowych, a także zasady i sposoby reagowania względem naruszeń dyscypliny wojskowej oraz ponoszenia przez żołnierzy odpowiedzialności dyscyplinarnej, jak również tryb postępowania w tych kwestiach³⁶. W ustawie tej dyscyplina została zdefiniowana jako forma przestrzegania przez żołnierzy przepisów prawa dotyczących służby wojskowej i innych przepisów prawa, przewidujących odpowiedzialność dyscyplinarną na zasadach i w trybie określonych w ustawie oraz wykonywanie rozkazów i decyzji wydanych w sprawach służbowych.

Wpływ zmian społecznych spowodował bezpośrednio przyrównanie zawodowej służby wojskowej do powszechnych zawodów. Demokratyzacja wojska wprowadziła m.in. możliwość odwołania się od decyzji dyscyplinarnej przełożonego względem żołnierza. *W ramach prawa do obrony ob-*

³⁴ *Regulamin dyscyplinarny Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, sygn. Szt. Gen 501/70, Warszawa 1970.

³⁵ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt., s. 230.

³⁶ *Ustawa o dyscyplinie wojskowej*, wyd. cyt.

*winiony lub jego obrońca może w szczególności składać wyjaśnienia oraz wnioski o przeprowadzenie dowodów, wnosić odwołania lub zażalenia, a także za zgodą rzecznika dyscyplinarnego zapoznawać się z materiałami zebranymi w postępowaniu dyscyplinarnym oraz sporządzać z nich notatki lub kopie*³⁷. Miało to również znaczny wpływ na wyniki statystyk, które przed wprowadzenie ustawy pokazywały niższy współczynnik wykroczeń przeciw dyscyplinie³⁸.

Szczególnym wykroczeniem popełnianym coraz częściej jest znieważanie przełożonego. Z jednej strony narusza ono godność i nienaruszalność, która przysługuje każdemu człowiekowi³⁹ oraz zasady etycznego zachowania i normy współżycia społecznego określone w Regulaminie Ogólnym Sił Zbrojnych⁴⁰. Z drugiej strony, jest to naruszenie zasad hierarchiczności oraz systemu dowodzenia, które znajdują swoje odzwierciedlenie już na najniższych szczeblach relacji przełożony-podwładny. Do znieważenia należy również zaliczyć lekceważące zachowanie się w stosunku do przełożonego gestem, słowem lub w jakikolwiek inny sposób, nienaruszające jednak w żaden sposób godności osobistej przełożonego, jako człowieka. Odnosząc się do relacji służbowych, jest to także forma naruszenia zasad dyscypliny wojskowej, szczególnie, jeśli takie zdarzenie ma miejsce w obecności innych żołnierzy. W znaczący sposób podważa, bowiem autorytet przełożonego. Zachowanie takie może wynikać z dwojakiego podejścia. Może mieć swoje źródło w słabym poziomie zdyscyplinowania wśród żołnierzy, z uwagi na braki w szkoleniu podstawowym. Ponadto, może być to niekompetencja, wynikająca ze zbyt małego doświadczenia bądź też wiedzy przełożonego. Czym innym jest natomiast zły przykład płynący z góry – w momencie, gdy bezpośredni przełożony własnym zachowaniem obrazuje brak szacunku względem osób starszych stopniem. Szczególnie, jeśli ma to miejsce wśród żołnierzy służby przygotowawczej. Na poziom dyscypliny w istotny sposób wpływa również tzw. „plecakowstwo”. Stanowisko jest często obstawiane przez koneksje wśród wyższych przełożonych, a nie ze względu na posiadane umiejętności i kwalifikacje. Odbija się to w dużym stopniu na egzekwowaniu dyscypliny wśród żołnierzy.

Mimo wielu zmian zachodzących w społeczeństwie, systemie ustrojowym i prawnym oraz w strukturach wojskowych, dyscyplina wojskowa w dalszym ciągu jest istotnym i niezbędnym elementem, tworzącym właściwy ład i porządek wojskowy. Ma istotny wpływ na spójność, realizację zadań oraz przestrzeganie norm i zasad obowiązujących żołnierzy. Kara-

³⁷ *Ustawa o dyscyplinie wojskowej*, wyd. cyt.

³⁸ Z. Moszumański, S. Piwowar, W. Rawski, *Dyscyplina...*, wyd. cyt., s. 225-233.

³⁹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, wyd. cyt.

⁴⁰ *Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, sygn. Szt. Gen 1613/2009, Warszawa 2009.

nie dyscyplinarne powinno być jednak środkiem ostatecznym, ale w przypadku zaistnienia musi odnosić się do wszystkich przewinionych bez względu na stopień. Zdecydowanie więcej dobrego zdziałałaby odpowiednia nauka dyscypliny wojskowej już na samym wstępie służby wojskowej. ważniejsze niezmiernie istotne i z pewnością bardziej efektywne jest wpojenie zasad dyscypliny względem przełożonego, żołnierzom będącym na służbie przygotowawczej. Jednolite zasady, obowiązujące wszystkich niezależnie od stopni i pełnionych funkcji, byłyby dobrym krokiem nie tyle w kierunku utrzymania ładu i porządku, co poszanowania godności drugiego człowieka i zachowania zgodnie z kodeksem etycznym i moralnym.

Bibliografia

1. Biegański W., *Zaczęło się w Coetquidan*, Warszawa 1977.
2. CAW, I.313.11.70, Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych z 3 lutego 1925.
3. Cereniewicz B., *Wrześniowe dni*, Warszawa 1969.
4. *Dekret Prezydenta RP z dnia 27 października 1943 r. o przepisach dyscyplinarnych dla kobiet pełniących Pomocniczą Służbę Wojskową*, Dz.U. RP 1943, 4 listopada, poz. 33.
5. Dunaj B., *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996.
6. *Dziennik Rozkazów Wojskowych* 1918, 19 grudnia, nr 12.
7. Jarno W., *Stan dyscypliny w okręgach wojskowych w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej (1945-1949)*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2011, tom 12.
8. Kania L., *Przegląd i charakterystyka źródeł wojskowego prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych (do 1795 r.): rys prawno-historyczny*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej 2005.
9. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. z 1997, Nr 78 poz. 483).
10. Kusiak F., *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1922.
11. Moszumański Z., Piwowar S., Rawski W., *Dyscyplina wojskowa. Rys historyczny ewolucji przepisów dyscyplinarnych*, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2012.
12. Mościcki H., *Dziesięciolecie odrodzenia Polskiej Siły Zbrojnej 1918-1928*, Warszawa 1928.
13. Muszyński J., *Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim przedrozbiorowym ustawodawstwie wojskowym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1961.

14. Nazarewicz J., *Działalność sądów wojennych w wojnie obronnej Polski 1939 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny”, 1979.
15. Nazarewicz J., *Wojskowa służba sprawiedliwości w przededniu i w pierwszym okresie wojny obronnej Polski w 1939 r.*, „WPH” 1878, nr 1.
16. *Proceder prawny wojskowy*, Warszawa 1775.
17. *Regulamin dyscyplinarny Sił Zbrojnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, sygn. Szt. Gen 501/70, Warszawa 1970.
18. *Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej*, sygn. Szt. Gen 1613/2009, Warszawa 2009.
19. Roman S., *Geneza statutów Kazimierza Wielkiego. Studium źródłoznawcze*, Kraków 1961.
20. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 sierpnia 1925 r. w sprawie wojskowych przepisów dyscyplinarnych*, Dz. URP 1925, nr 91, poz. 638.
21. *Statut oficerskich sądów honorowych w Wojsku Polskim*, „Dziennik Rozkazów Wojskowych” 1919, 17 czerwca, nr 67, poz. 2155.
22. Strumph-Wojtkiewicz S., *Wbrew rozkazowi*, Warszawa 1968.
23. Tarnawski J., *Consilium rationis bellicae*, nakł. Wydawnictwa Biblioteki Polskiej, Kraków 1858.
24. *Ustawa o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 listopada 1967 r.* (Dz. U. 1967 Nr 44 poz. 220 z póź. zm.).
25. *Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o dyscyplinie wojskowej*, Dz.U. 2007, nr 176, poz. 1242.
26. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny* (Dz. U. 1997 nr 88 poz. 553 z póź. zm.).
27. *Ustawa z dnia 9 października 2009 r. o dyscyplinie wojskowej* (Dz. U. z 2009r. Nr 190, poz. 1474 z póź. zm.).
28. Wilkowicz B., *Sądy honorowe w Wojsku Polskim II Rzeczypospolitej*, „WPP”.

ABSTRACT

EVOLUTION OF MILITARY DISCIPLINE'S

The right to enforce military discipline is strictly connected with the establishing of military organization and the need to regulate responsibility for obeying orders. The article shows how the perception of military discipline has changed over the centuries depending on the mentality of a society and political systems. Initially discipline implied mainly inflicting severe punishment, mainly capital or corporal punishment, including later less severe

sanctions such as fines. Nowadays the Polish Armed Forces, a career army, has a system of motivation to perform commendable service and create soldiers' discipline attitudes. During the last dozen years this system has been adjusted to political system transformations, constitutional changes, social reforms and deep re-organization in the Armed Forces.